

A makói parasztházak használata a 21. Század elején

Cs. Tóth Gabriella*

* József Attila Múzeum, Makó

Kulcsszavak

Makó
lakóház
parasztság
néprajz

farmhouses
peasantry
ethnography

Absztrakt

A parasztházak mint a makói parasztság tárgyi emlékei napjainkban is meghatározzák Makó városképét. A téma kutatása nagy múltra tekint vissza – Tóth Ferenc munkásságának köszönhetően –, azonban a parasztházak használatának kérdése a 21. század elején is aktuális. Az életmódváltozással párhuzamosan a ránk maradt lakóházak is átalakítások sorozatán estek át. Kutatásom kérdésfelvetése, hogy miként felelnek meg a mai kor emberének a 19. század végén épített lakóházak, melyek egészen más életformához igazodtak. A lakóházak tulajdonosai által végrehajtott felújítási és átépítési koncepciók feltárásán keresztül szeretnék képet kapni a makói emberek múlthoz fűződő viszonyáról.

Makó településtörténete és népi építkezése aligha tekinthető ismeretlennek a néprajztudomány számára, hiszen Tóth Ferenc évtizedekig végzett forrásfeltáró és gyűjtő munkát a témában, melyet számos írásában közre is adott. Átfogó képünk van a török kiűzését követően újjátelepült város népi építkezéséről és annak anyagi, technikai és formai változásáról, amelyet részleteiben feltártak a különböző városrészekre vonatkozó városi szabályozások, előírások (Tóth 1979). A házak berendezésére vonatkozóan is részletes ismereteink vannak. A tárgyi ellátottságot nem csak bemutató, hanem funkcionális szempont szerint is vizsgáló munkának köszönhetően végigkövethetjük a paraszti életforma polgárosodásba áthajló változását, érzékelhetjük a szocializmus éveire jellemző gyári termékek beilleszkedését, illetve térhódítását is (Tóth 2008).

A felsorolás természetesen hiányos, azonban remekül érzékelteti, hogy Makó népének építészete és lakáskultúrája a huszadik század derekáig szinte maradéktalanul dokumentált és feldolgozott.

A József Attila Múzeum munkatársaként úgy vélem, elődünk háztörténeti kutatásait mégsem tekinthetjük lezártnak, hiszen Makó utcaképét a mai napig meghatározzák a paraszti és parasztpolgári lakóházak.

A város ezen épületeiről az utcákon sétálva egyszerűen megállapítható, hogy az épületek egy részét az eredeti

állapotához hasonlóan felújították – vannak azonban olyanok, amelyek elhagyatottak, vakolatdíszeik és oromzatuk kopottas, a pusztulás jeleit mutatják. Kötelességünk azokról a házakról is megemlékezni, melyek szintén felújításon mentek keresztül, de nem az építtetésének idejében divatos irányelvek szerint végezték rajtuk a munkálatokat. Az épületek „élete” nem zárult le a hagyományos paraszti életforma fölbomlásával.

A témával kapcsolatos recens kutatómunka indokolt. Szükségességét bizonyítja az is, hogy a parasztházak mai igények szerinti átalakítása országszerte, de az elcsatolt vidékeken is megfigyelhető jelenség. Ennek egyik oka, hogy a 21. századi életforma más életteret igényel, mint a 19. század végén 20. század elején. Gondolok itt például a hálószoba, fürdőszoba kialakítására vagy a gyermekszobák létesítésének igényére (Hortványi 2010, Mazug 2009), de idesorolható a garázsok építése is. A vagyoni reprezentáció is másként nyilvánul meg a lakáskultúrában, mint a szóban forgó lakóházak építésének idején.

Ezek a változások érintik a még használatban lévő, vagy hosszú idő után ismét használatba vett parasztházakat is.

Véleményem szerint az egykori népi építészetet érintő mai változások mellett nem mehetünk el szó

nélkül, hiszen ezek a házak az egykori parasztság tárgyi emlékei, melyek alapvetően meghatározzák egy település arculatát.

A jelenség méreteit mutatja az is, hogy az interneten számtalan olyan építészeti, belsőépítészeti és lakberendező vállalat hirdeti magát, melyek referenciája között szerepel a parasztházak átalakítása, felújítása is, de kivitelezőket, kőműveseket és asztalosokat is találni szép számmal, akik a régi házak felújítását, javítását vállalják. Ezeken kívül népszerű lakberendezési magazinok és internetes blogok is cikkeznek a témával kapcsolatban.¹

A kutatás elején járva eddig forrásfeltáró munkát végeztem, melyből a következőkben felvázolt kutatási irányvonalat és hipotézist határoztam meg.

A kutatásom tárgyát konkrétan azok a lakóházak képezik, melyek az utca vonalával merőleges gerincűek, tehát melyeknek az utcára két ablaka és egy, a gangra nyíló ajtaja van, esetenként 3 ablaka, ha az ajtót már korábban befalazták.

Kutatómunkám első szakaszában nem tervezem a fordított parasztházak vizsgálatát. Azokat az épületeket értem itt, melyek a polgárosodás azon fokát mutatják, hogy gerincük az utca vonalával párhuzamos, és az utcára 4 vagy 6 ablakkal nyitottak, illetve azokra a lakóházakra sem koncentrálok, melyek megtartották a szoba-konyha-szoba vagy kamra soros elrendezést, de a polgári hatás elérése érdekében, az utca felől L alakban egy úgynevezett vakszobával bővültek.

Az adatgyűjtést konkrétan érintő lakóépületeket az eddigi ismereteim alapján három csoportba soroltam:

1. Helyi védettség alatt álló lakóházak, melyek az előbb meghatározott szempontoknak is megfelelnek.
2. Helyi védettség alatt nem álló, az épület eredeti állapotát tükröző, illetve azt megőrző felújításon átesett épületek.
3. Helyi védettség alatt nem álló, a lakóház eredeti jellegét figyelmen kívül hagyó felújításon átesett épületek.

Kutatómunkám kezdeti szakaszában az előbb meghatározott, napjainkban is lakott épületekkel foglalkozom.

Céлом röviden megfogalmazva a következő: dokumentálni az adott lakóépület mai állapotát, feljegyezni az esetleges külső és belső változtatásokat, például a hozzáépítéseket, a vakolat és nyílászárók típusát, a helységek funkcióváltozásait.

Ezen adatok rögzítésével párhuzamosan a legfontosabb, hogy az életmódváltozással összefüggésben értelmezzem azokat.

Az életmód és lakáskultúra összefüggéseinek vizsgálatán túl, értelmezési keretemet szeretném kiterjeszteni a lakók átépítési, felújítási és berendezési koncepciójának elemzésére is, amely fényt deríthet a tulajdonosok értékrendje, érzelme és identitása kifejezése által vezérelt lakás- felújítási és -berendezési tendenciákra is.

Az előbb említett három csoport kutatási lehetőségei, hipotézisei bővebben kifejtve a következők.

1. Helyi védettség alatt álló lakóházak.

A város önkormányzata legutóbb 2006-ban, rendeletben határozott Makó város helyi építészeti örökségének védelméről, melynek célja a település jellegzetes építészeti képeinek megőrzése. A rendelet kutatásomat leginkább érintő pontja rendelkezik a védettség alatt álló épületek felújításának szabályairól, illetve szabályozza a védett épületek környezetében tervezett bárminemű változásokat is. A szabályozás a használt építőanyagoktól kezdve a reklám- és cégtáblákon keresztül, a virágtartó fémrácsokig minden apró részletre kiterjed.

A város védett épületeiről először 1983-ban készült egy jegyzék, melyben 236 épületet vettek lajstromba. Ebből 29 esik az általam meghatározott háztípus kategóriájába.

2004-ben egy újabb felmérés készült, melyet egy örökségvédelmi hatástanulmány is kísért, amely azt a tanulságot vonta le, hogy Makó építészeti öröksége a „védelem” ellenére pusztul. A folyamat megállítása és visszafordítása érdekében, sok egyéb mellett javasolta például az épületek állagmegőrzése céljából az anyagi források biztosítását. Ennek megvalósulása az elmúlt két évben vette kezdetét, ugyanis az önkormányzat pályázatot írt ki, melyre a helyi védettség alatt álló házak tulajdonosai pályázhatnak az épület külsejének rendbehozatala céljából.

1. kép: Báró Jósika utca 2. szám alatt található, helyreállított, 1920 körül eklektikus stílusban épült lakóház, 2004. Forrás: Örökségvédelmi alapkimentáció.

Reményeim szerint sikerül majd interjúkat készítenem az érintettekkel, és betekintést nyerhetek a följújtások folyamatába, választ kapva arra a kérdésre, hogy a szigorú előírások betartása mellett hogyan alakítható ki a 21. század igényeinek megfelelő élettér egy olyan épületben, amely a 19. század végi, 20. század eleji külső jelleget teljes egészében magán viseli.²

2. Helyi védettség alatt nem álló lakóház, mely az eredeti állapotát tükröző, illetve azt megőrző felújításon átesett épület.

Nagyobb nehézségbe fog ütközni a helyi védelem alatt nem álló lakóházak felkutatása, melyek az épület eredeti állapotát tükröző, illetve az azt megőrző felújításon mentek keresztül. Mivel kutatómunkám elején járok, sajnos nem tudok pontos adatokkal szolgálni, hogy hány ingatlan eshet ebbe a kategóriába.

Eddig egy ilyen lakóhárról van tudomásom. A Justh Gyula utca 39. szám alatt álló parasztház az, melynek utcafrontját négy éve a tulajdonosok saját kezűleg felújították. Vakolatdíszzeit rekonstruálták, ablakaikat az eredeti mintájára legyártatták, a legalsó színréteg színének megfelelően a falat átfestették, a romantikus stílusban épült kiskapu kerámia díszzeit rekonstruálták. Úgy gondolom, példaértékű, szépen kivitelezett felújításról van szó, melynek motivációja a következő volt: téves információ vagy meggyőződés végett a tulajdonosok azt hiszik, hogy házuk védettség alatt áll. Állításuk szerint mikor a renoválás támogatásával kapcsolatban az önkormányzathoz fordultak segítségért, anyagi támogatást nem kaptak, azonban tudtukra hozták, hogy a vakolatdíszek megsemmisítése pénzbüntetést von maga után, holott az épület nem szerepel a védettségi listán.

2. kép: Justh Gyula utca 39. Eklektikus stílusú lakóház, 2015.
A szerző felvétele.

Reményeim szerint azonban egyre több tulajdonos dönt majd a jövőben az ilyen szempontú felújítás mellett, melyhez mind a múzeum, mind az önkormányzat szakmai segítséget tud adni, hiszen az örökségvédelmi hatástanulmány képdokumentációja tudatosan ügykészült el, hogy mintaként szolgálhasson

a rekonstruálásokhoz.

Kutatásom érdekes adaléka lehetne, ha az előbb felvázolt szempontokat követő felújított házak tulajdonosaival sikerülne interjúkat készítenem arra vonatkozóan, mi motiválta őket, mikor úgy döntöttek úgy, hogy megőrzik a ház eredeti jellegét.

3. Helyi védettség alatt nem álló lakóház, mely az épület eredeti jellegét figyelmen kívül hagyó felújításon esett át.

Az ebbe a csoportba eső házak tömegével országsszerte lehet találkozni. Pár általános példát kiragadva: ezeknél a házaknál megfigyelhető az ablakok cseréje, a színezett kőporos vakolat, a ház falsíkjának arányát fölborító hozzátoldás, bővítés. Ezek a változtatások történhetnek szerényebb kivitelezésben, illetve anyagi ráfordítást nem nélkülöző kivitelezésben egyaránt.

3. kép: Nagycsillag utca 43. Átépités alatt álló parasztház, 2015. A szerző felvétele.

Feltételezésem szerint az ilyen jellegű átalakításoknál a tulajdonosnak sokkal fontosabb a ház használati értéke és az életmódhoz igazodó funkciók betöltése, mint az egykori parasztház történeti üzenete és városképi jelentősége. Még egyszer kihangsúlyozom, hogy ez a feltevés csupán csak egy hipotézis. A gyűjtés adatainak kielemezésével valószínűleg egy sokkal árnyaltabb képről tudok majd beszámolni.

Kutatásom eredménye színesíti majd Makó építészetiére vonatkozó tudásunkat, valamint adalékként szolgál majd az országos tendenciák felvázolásánál is. Meggyőződésem, hogy témám társadalmi hasznosíthatósága sem elhanyagolható. Munkámmal szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy az önkényes átépítések milyen nagy mértékben képesek megváltoztatni egy-egy történelmi város, városrész arculatát.

IRODALOM

- Hortoványi, Piroska (2009): Neked volt gyerekzobád?
A falusi gyerekek státuszának változása a 20. század második felében. In: Cseri, Miklós – Sári, Zsolt (szerk.): Vidéki életmódváltozások a 20. században. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 307–322. p.
- Juhász, Antal – Tóth, Ferenc (1990): A Parasztház és berendezése.
In: Juhász, Antal (szerk.): Csongrád megye népművészete, Budapest: Európa Könyvkiadó, 57–105. p.
- Mazug, Zsolt (2009): Modernizáció hatásai a mindennapokban.
Higiéniai viszonyok és tisztálkodási szokások változásai Gellénházán a 20. század második felében. In: Cseri, Miklós – Sári, Zsolt (szerk.): Vidéki életmódváltozások a 20. században. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 323–332. p.
- Tóth, Ferenc (1974): A makói városi parasztház telke. In: Ethnographia, LXXXV. évf. 2–3. sz. 421–445. p.
- Tóth, Ferenc (1979): Anyag és technika Makó népi építészetében.
A Makói Múzeum Füzetek 24. Makó: Makói Múzeumi Baráti Kör.
- Tóth, Ferenc (1982): A makói ház. A makói múzeum füzetek 30.
Makó: Makói Múzeumi Baráti Kör.
- Tóth, Ferenc (2008): Makó néprajza. Makó Monográfiája 3.
Makó: Bába Kiadó.

JEGYZETEK

¹ Például: <http://elohazak.com/paraszthazak/paraszthazak-felujitasa/>;
<http://www.drhaz.com/>; <http://www.lakberendezo-szeplakterv.hu/bulvar-sztori/35/paraszthaz-felujitasa> (Letöltések időpontja: 2016. március 19.)

² Makó Város Önkormányzati Képviselő-testületének 13/2006. (IV.27.)
Makó ör. rendelete Makó város helyi építészeti örökségének védelméről

The use of the farmhouses of Makó in the 21st century

Cs. Tóth Gabriella

As peasantry artefacts the farmhouses determine the landscape of Makó even nowadays. The research related to this subject has a long history – thanks to Ferenc Toth's work results – however, the topic of the use of the farmhouses is still relevant in the beginning of the 21st century. Together with the change of lifestyle the surviving houses also underwent a series of transformations. My research question is how these houses which were built in the late 19th century and conformed a completely different way of life, can suit to people of nowadays. Through the research of renovation and redevelopment concepts of the owners, I would like to receive a picture of the relationship of the people of Makó to their past.